

Dr. Orhan KOLOĞLU

İ.Ü. İletişim Fakültesi

Öğr. Gör.

KAMUOYU, TANZİMAT, 21. YÜZYIL

Bazı düşünür ve yazarlarımızın son zamanlarda sürekli olarak "**Türk Kamuoyunun dinamik olmamasından**" hattâ "**toplumumuzda sağlıklı bir kamuoyu bulunmamasından**" yakındıkları görülüyor. Bizden daha ileri hattâ daha geri düzeydeki bazı toplumların olaylar karşısında gösterdikleri tepkilerin bizde görülmemesini bu yakınmalarına temel yapıyorlar. Bu yaklaşımın kökeninde, toplumların özgüllüğünü unutmanın yanısıra, kamuoyunun niteliği konusunda geçen yüzyıla ait bir anlayışın hâlâ sürdürülmesinin yattığı farkediliyor.

Çok uzun süre "**kapalı**" olarak yaşamış bir toplumda eskinin izlerinin birdenbire silinmemesi - çoğulcu demokrasi deneyiminde ısrarlı da olsa - doğaldır. Bunun aşılması özlemine ileri sürenler bir oranda hoşgörüyle karşılanabilir. Oysa, kamuoyu kavramının tanımlaması üzerinde 21. yüzyıla girerken dünyada varolan consensus'ün bu yazılara yansımamasından doğan yanılgı, aynı hoşgörüyle karşılanamaz. Çünkü bunlarda tek ve egemen bir kamuoyu bulunduğu görüşü devam ettirilmektedir.

KAMU (PUBLIC) KAVRAMININ EVRİMİ

İnsan yapısı gereği çoğulcudur. Yani **toplum içinde yaşadığı andan itibaren insanlar tek bir görüşün, tek bir düşünüşün peşine takılmamışlardır. Aksine çeşitlilik esas olmuştur.** Bunlar içinde birinin ağır basması ise hiçbir zaman diğerlerinin mevcut olmadığı anlamını taşımaz. Daha açık bir anlatıyla, ne totaliter rejimlerde, ne de tek bir inancın egemen sayıldığı (İslâm gibi) toplumlarda, tek bir kamuoyunun var olduğu ileri sürülemez. **Bastırılmış, açıklanmasına izin verilmemiş de olsa, kamuoyu daima birden fazladır.** Ve bunlar birbirine karşı olabilirler.

Gerçi kamuoyu insanın ilk toplumsal yaşama girmesiyle birlikte başlamıştır ama, insanın kamuoyunun rolünün bilincine varması, uzun bir süreçten sonra gerçekleşmiştir. Bunun için hümanist akımların gelişmesi, evrensel özgürlük kavramlarının oluşması, bireyin ekonomik bağımsızlığı kavramının su yüzüne çıkması gibi koşullar gerekliydi.

Habermas, Batı toplumlarında kamuoyu (**public opinion, opinion publique, veröffentliche meinung**) kavramının evrimini irdelediği önemli eserinde, **public ve opi-**

nion sözcüklerini ayrı ayrı ele alıp, tam karşıt anlamlar taşıırken hangi değişimlerle bugünkü anlama ulaştıklarını ortaya koymuştur.

Bugün, kamu=public denilince, "kapalı" karşıtı olan "herkese açık kurumları ve bütün bireyleri" anlıyoruz. Oysa public sözcüğü tarihsel olarak bunun tam tersi bir içerikle ilk kez dillerde yer almıştır. Eski Yunan'da ve oradan alan Roma'da sadece bir sınıfın, "özgür vatandaşları" belirleyen bir kavramdır. Her bireye ait olan "oikos"un karşıtıdır. Dolayısıyla yalnız belli haklar tanınmış üstün sayılan bir grubu belirler. Toplumun diğer bireyleri aşağı sınıf insanlardır ve public'den sayılmazlar.

Orta çağlarda public, soylular ve seçilmişlerle eşanlamlıydı. Prens'in hükümdarın yaptıklarına "public" deniyordu. İtalyanca'da publicare "prens için el koymak" anlamını taşıyordu. Açıkçası public bugün anlaşılmanın tam tersi anlam taşıdığı gibi, bugün "özel" anlamına kullanılan "private, privé" sözcüğünün içeriği de tam tersiydi. "Özel Asker" (Feodallerin özel askeri) karşılığı olarak "common soldier" deyimini kullanılıyordu. 16. yüzyıldan itibaren "private, privé" sözcüğü, public yani devlet mekanizmasının dışında kalanlar için kullanılmaya başlanmıştır. Public, hükümdar ona hizmet edenler (public person); ve devlet daireleri (public office) için kullanılıyordu. Zamanla toplumun yararı için çalışır sayılana "public person", kendi özel çıkarını kovalayana da "private person" deyimini yerleşmiştir.

Lüter ve arkadaşlarının başlattıkları Reform akımı ile dinin de private affair (özel iş) alanına sokulması, devlet gücünün karşısında ticaret burjuvasının kökleşmesi, bu kavramları yeni bir değişime uğratmıştır. Burjuva çevresi public ile private'in karışmasından yararlanarak kendi yapısını oluşturma dönemine girmiştir. Bu çağlarda devletlerde mali mekanizmanın belirgin bir ağırlık kazanması karşısında hükümdarlar da, kişisel mülklerini devlet malından ayırmaya başladılar. Böylece, eskiden hükümdarlarla eş anlamda olan public artık sarayı belirtmez oldu, devlet mekanizmasını gösterdi. Yine aynı dönemde kapitalizmin etkisiyle üretim işlevinin "privatization = özelleştirme" eğilimi daha da belirginleşti. Böylece public çevresi karşısında net bir private=özel çevre belirmiş oldu.

17. yüzyılda basının belirmesi yeni bir aşamaya yol açtı. Burjuvalar kontrolleri altındaki "özel haber" akımının işlerine geldiği kadarını dışarı yansıtmaya başladılar; hükümetler de bu yeni aracı kendi amaçları için kullanmaya çalışıyorlardı. Böylece ikisinin dışında gazetelerin haber vermeyi hedef aldıkları bir kütle belirdi: Publicum. Nitekim Fransız başbakanı Richelieu "public'e yararlı şeyler yapmak amacıyla" gazete yayınlattığını açıklamıştır. Böylece public kavramı devleti belirler olmaktan çıkmış oluyordu.

18. yüzyılda "homme commun = sade insan" a hizmet fikri daha da yaygınlaştı. Böylece "public power"ın karşısında "publicum" bir denge unsuru olarak belirdi. Merkantilizmin daha yaygınlaşmasıyla burjuvazi kütleyi devletten çok kendine bağlamayı başardı. Bu arada, basının Avrupa'ya göre daha özgür bir ortamda geliştiği İngiltere'de "publicity" kavramı belirdi: Kamuya açıklama, ilân.

Diğer yandan siyasal olmayan, sanatsal ve edebi nitelikli bir public boyutu da belirdi. Tiyatrolarda, özel salonlarda oluşan, kültürün bir meta haline gelmesinden doğan bir oluşumdur. Sanat ve edebiyat tüketicisi, eleştiricisi bu küteller genellikle kahvehanelerde toplanıp gazete okuyor, fikir alışverişinde bulunuyorlardı. 18. yüzyılda yalnız Londra'da bu tür 3000 kadar kahvehane vardı ve buralarda soylularla aydınlar karışıyor, kaynaşıyorlardı. Başlangıçtaki burjuva kamu çevresi soylulara bağımlıyken, şimdi, kökeni salt burjuva olan bir public ortaya çıkıyordu. Artık yazar, eseri ve public arasındaki ilişki tam anlamıyla değişmişti. **Burjuva public** özeli (private) ve tartışmayı herşeyin üzerinde tutuyor, monarşik sisteme karşı dikiliyordu. Merkantil ekonominin özelleştirdiği çevrenin çıkarlarının "public" niteliğiyle tartışılması, artık Klasik Yunan public'inin tam tersi bir yere oturtulmasıydı.

Avrupa'da private konusundaki tartışmalar mutlak iktidar prensibinin başaşağı edilmesi sonucunu yarattı. Hükümdarın iradesine bağlı yasalar yerine insan aklının temel olacağı yasalar fikri belirdi: Ve yasaların tek yasal kaynağı olarak "**public opinion**" düşüncesi ortaya çıktı. Aynı zamanda da yeni bir çatışma belirdi. **Burjuva public** ile **halk (kütle) public**'i bazı noktalarda birleşmekle birlikte çok yerde de çatışıyordu. Siyasal işlevi olan bir public çevre ilk kez 18. yüzyılda İngiltere'de belirdi. Avrupa hâlâ sansür altındayken İngiltere'de siyasal gazetecilik başladı. Gazeteler çok yüksek tirajlarıyla kütellerin bilinçlenmesinde ve kamuoyu oluşmasında çok etkili oldular.

İngiltere'de soylular, burjuva sermayesi ve bürokrasi birlik olarak kralın karşısına dikilir ve **public power**'da rol oynarlarken Fransa'da burjuvalar, kralla birlik olan soylular ve bürokrasinin dışında kalmışlardı. Kral bu gücü geniş şekilde tekelinde tutuyordu. Bunun sonucunda İngiltere'nin uzun bir süreç içinde evrimle gerçekleştirdiğini (yani siyasal çoğulcu tartışmaya alışmış bir public için gerekli kurumları), Fransa'da **Devrim**, gecikmiş olarak patlamayla sağladı. Buna karşılık bu kurumlar yasal düzenlemelere (özellikle anayasa) bağlanmakla, İngiltere'dekinden çok daha kesin çizgilere sahip bir public bilincinin belirmesine tanık olundu.

Fransız Devrim'inin anayasasıyla şekillenen public kesim'in siyasal işlevleri kısa zamanda bütün Avrupa tarafından benimsendi. O dönemde Devrim'e karşı eylem yapanlara "**empoisonneurs de l'opinion publique = kamuoyu zehirleyicileri**" deniyordu. Tüm bireyler için özgürlük arayışı topluma öylesine köklü şekilde yerleşti ki, Devrim'in başa geçirdiği **Napolyon**'un yeniden uyguladığı sansürü kaldırmak şerefini krallar üstlendi. Daha 1792'de de İngiliz parlamentosunda bu yeni "public" kavramı tartışılıyor ve **Fox** adlı konuşmacı "**Kamuoyunu oluşturan o kütle parlamento tartışmalarının dışında tutulacak yabancılar değillerdir; parlamentonun mutlakiyetçiliği artık yerini onların egemenliğine bırakmalıdır**" diyordu.

Artık **sense of people, vulgar opinion, common opinion** deyimleri terkedilmişti, **public opinion** kullanılıyordu. Kapitalist ekonomi yayıldıkça ve üretimin "özel"leşmesi pekiştikçe, özel haklar sistemi de Batı'da yavaş yavaş bütün toplumlara egemen oldu ve geriye alınmaz bir nitelik kazandı. **Özel hukukun kodifikasyonu ile sınıftan ve devletten arınmış bir "private=özel" ortaya çıkıyordu.** Artık iktidarın kontrolü dışındaki

özel haklar düşüncesi tam egemen olmuştu. Bu, Roma hukukundaki yerel otoriteye bağımlı özel haklar düşüncesinin tamamen terkedilmesi demektir. 19. Yüzyıl **liberalizmi** her alanda serbest rekabeti istiyor, bu amaçla **publicity**'yi yani konuların kamuya açıklanmasını savunuyordu. Bu dönemde gazete yazarlarına **publiciste** denilmesi bu yüzdendir. Burjuvazi böylece halk kütlelerini hükümdara karşı yanına almayı tasarlıyordu. Bürokrasi ve orduyu hâlâ mekanizma olarak elinde tutan hükümdarlar ise, böylece oluşturulmak istenen sivil topluma karşı gizlilik yanlısı (**publicity** karşıtı) oldular.

Halkın tam desteğini sağlayabilmek için burjuvalar herkes için tam serbestlik ilkesini ısrarla öne sürdüler. Ama bu evrensellik iddiasına rağmen 19. yüzyılın koşullarında bu public'den sayılabilmek için kültür düzeyi ve mülkiyet, belirleyici kriter/sayılıyordu. Burjuvanın çıkarları ulusun çıkarları yerine konmuştu. Burjuva olmayı kısıtlayıcı kurallar bulunmadığına göre, bireylere düşen görev burjuva olmanın yollarını aramaktı. Böylece public içinde yer alabilirlerdi.

KANAAT (OPINION) KAVRAMININ EVRİMİ

İngiltere ve Fransa'daki **opinion** (**kanaat**) sözcüğünü oluşturan Latince "**opinio**" sözcüğü de temelde iki ayrı anlamda kullanılmıştır. Birincisi "**kesin olmayan yargı, tamamiyle kanıtlanmamış yargı**" anlamına gelir. İkincisi ise "**ün, başkalarının yargılarında temsil edilmiş**"tir. Her ikisi de public opinion'un içerdiği akılcılığa karşıttırlar. Uzun süre de bu niteliği korumuşlardır. Locke'de önyargı anlamına kullanılmıştır. Fransız Ansiklopedistler de opinion'u bir kararsızlık ve boşluk ruhsal hali anlamında kullanmışlardır. J.J. Russo'nun "**opinion publique**"i kullanırken ona verdiği anlam "insanın inanışları, kanaatleri" şeklindedir.

İngilizce'de opinion'dan public opinion'a geçiş, çağın anlayışı anlamındaki "**public spirit**" üzerinden olmuştur. **General opinion, sense of the people, common sense** de kullanılmıştır. Ama 18. yüzyıl konuya tam bir berraklık getirememiştir. Bir yandan "**yönetileceklerin general opinion'u dikkate alınmadan insanların yönetilemeyecekleri**"ne dikkat çekilirken, bir yandan da bu opinion'u ancak **aydın kamu'nun (publique eclairée)** sağlayacağı ileri sürülüyordu. Gerçi İngiltere'de **Oxford Dictionary**, Fransa'da ise Mercier ve Russo, **opinion publique = public opinion** deyimini kullanmışlardır ama bugünkü anlamdan uzaktır. Cahil halkı hesaba katmayan, sadece aydın kesimi işaret eden bir içeriğe sahiptir. Açıkcası "**public**" olmayan bir "**opinion**"dur.

18. yüzyılın son on yılında bir yandan İngiltere'de bir yandan da Fransa'da public opinion'un kurumsallaştığı ve güç kazandığı görülür. **En büyük karar ve yargı organının halk olduğunun ileri sürülmesi** onun kanaatlerine de başka bir değer verilmesi gereğini yarattı. Almanya'da ise önce sadece "okumuşları" işaret eden **publizitaet**'in yerine Kant "**public armonist (uyum)**" ni koymuştur. Buna Hegel kamuoyu adı vermiş ve şöyle açıklamıştır :

"Bireylerin genel sorunlar üzerinde kanaat, düşünce ve önerilerini belirttikleri subjektif ve formel özgürlüğünün ifadesinin toplamı public opinion adını alır".

Ancak Hegel bunun anarşi yaratacak şekilde özgür kalmasının sakıncalarına da dokunmuş ve polisiye önlemler alınmasını ileri sürmüştür. Marx, onun konuyu salt burjuva işveren ve sermayedar açısından ele almasını eleştirmiş bu kısıtlamayı aşacak ve özellikle çalışanların haklarını ön plana çıkaracak öneriler yapmıştır. 19. yüzyılda public kavramının sadece sermaye ve mülk sahiplerine mahsus sayılması, oy hakkının ancak vergi ödeyenlere tanınmasına karşı çıkan, hem liberaller hem de sosyalistler, vatandaş ve insan kavramlarının tam kapsamlı kullanılmasını savunmuşlardır. Kamuoyu olayının billürleşmesi açısından bakarsak, **liberalizmin** sadece burjuvaya özgü kalmaktan çıkıp bütün halk tabakalarını etkisi altına almasıyla, **materyalist diyalektikten** determinist bir sonuç bekleyenlerin beklentilerinin boşa çıkmadığını görürüz. **Burjuva kamu çevresiy-le, siyasal fonksiyonlu tüm topluma mal edilecek bir kamu çevresi fikri birlikte geliştiler.**

19. yüzyılın sonuna varılırken, modern devlet, kütle demokrasisine dayalı sayılıyordu ve kendi gerçeğinin ilkesi olarak **halk egemenliği** fikrine dayanıyordu. Bu da kamuoyu'ndan başka bir şey değildi. Ancak kamuoyunun tanımlamasında görüşler birleşemiyordu. Kimisi seçkinlerin kanaatlerini yansıtan kurumların, kimisi ise parlamentoda egemen kanaatin kamuoyu demek olduğunu ileri sürüyordu. "**Kütlenin şekilsiz reaksiyonu ve halkın hepsi ya da bir bölümünün görüşleri, değer yargıları, isteklerinin ifadesi**" diye tanımlayanlar da vardı. Bu tartışmalar, kamuoyu konusunun sosyo psikolojik araştırma konusu haline gelmesine yol açtı.

İlk kez G. Tarde, Paris'te 1901'de yayımlanan "**L'Opinion et la Foule (=Kanaat ve Kütle)**" isimli kitabında olaya bir "public opinion" şeklinde bakmaktan çok **kütleler arasında bir iletişim olayı** olarak ele aldı. Ne kamu tartışmaları, ne de siyasal iktidar sorunlarıyla bağımlı sayılmıyordu. Bu sebeple 20. yüzyılın başında bir "public opinion" bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Kütlenin ya da bir grubun işlevi gibi ele alınmıştır. Bir **tavır alışın (attitude)** ifadesi hatta tavır alışın kendisi sayılmıştır. Özetle söylenirse, oluşturulan sosyo-psikolojik kavramla siyasal (sosyolojik-politolojik) niteliğini kaybettiği için kamuoyunun değer yitirdiği ileri sürülebilir.

Kamuoyunun tanımlanmasındaki kargaşayı artıran bir diğer husus da, hizmet edilecek kütlenin halk olması ile, halkın her isteğinin haklılığı ya da doğruluğu (**Vox Populi, Vox Dei = Halkın Sesi Tanrının Sesi**) inancının birbirine karıştırılması olmuştur. Buradan kamuoyunun tekliği anlayışı da doğmuştur. Oysa **kamuoyu, haklılık ve doğruluk gibi moral ve etik yargıların dışında ele alınması gereken bir sosyal olaydır. Doğayısıyla sağlıklı ya da sağlıklı kamuoyu deyimlerinde de geçerlik payı yoktur.**

Böylece bir süre depolitize edildikten sonra, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra akademik çevreler, kamuoyunun siyasal niteliğinin gözardı edilemeyeceğini yeniden gündeme getirdiler :

"**Kamuoyu bir egemenlik ilişkisidir : halkla iktidar arasındaki belirli ilişkiler çerçevesinde siyasal olarak var olan bir şeydir (....) Kamuoyu olarak, iktidarın**

yapısını, uygulamalarını ve hedeflerini değiştirmeye ya da korumaya yönelik bütün halk gruplarının davranış türlerini göstermek gerekir".

Dolayısıyla, ne sadece sosyo-psikolojik bağlamda, ne de sadece siyasal bağlamdaki kamuoyu anlayışı oluşumu açıklamaya yetmemektedir. Kütle ve grup için ve grubun siyasal güçle ilişkileri her ikisini de gerektirmektedir. Ve kamuoyunun çoğulculuğu da ancak böyle bir yaklaşımla ortaya çıkabilmektedir. Kendi içinde kuralları ve bağımlılık ilke ve ilişkileriyle kütleden ayrılan grubun kamuoyunu etkileme yönlendirme niteliklerinin ortaya konmasıyla, kamuoyunun salt kütleye özgü yapısı da daha kesinlik kazanmış oldu. 21. yüzyıla girerken kamuoyu için bir tanımlama yapmaktan çok, birçok tanımlamayı içeren bir formül sunmak gerekli oluyor:

Kamuoyu akılcı (metafizik olmayan) kamu tartışmasına sunulmuş genel çıkar sorunları üzerinde bilinçli bir toplumun sosyal yargısıdır. Bir toplumda aynı anda birbirine paralel ya da karşıt birden fazla kamuoyu bulunabilir. Bunlardan en geniş kesimin benimsediği, topluluğa egemen kanaat olur. Ancak kamuoyunun mutlaka açıklanmış olması şart değildir. Bastırılmış ya da kütlenin içinde saklanmış olabilir.

TANZİMAT'IN ROLÜ

Bastırılmış kamuoyu tipine örnek gösterilebilecek olan **Osmanlı toplumu** da, İslâmi yapıya dayanan tekci niteliği ağır basmakla birlikte, temelde çoğulculuğu taşıyordu. Bu her zaman açıklama olanağını bulamasa da, zaman zaman patlamalara sebep olmaktan geri kalmamıştır.

Osmanlı'da eksik olan, 15. yüzyılda Rönesans'la başlayan ve arkasından **Reform**'la gelişen kamuoyu kavramının oluşma sürecinin, ancak dörtüzyıl sonra **Tanzimat**'la başlamış olmasıdır. Nasıl ki Avrupa Rönesans'tan sonra ancak 300 yıllık bir evrim sonucu dinamik kamuoyu evresine gelebilmiş ve her bireyin toplumdaki rolü kabul edilmişse, bizim de 1839'dan sonra belli bir evrim süreci yaşamamız gerekiyordu. Tanzimat'ın ilânının ertesi günü bilinçli bir kamuoyunun var olması kuşkusuz beklenemezdi.

"Efkârı Amme" deyiimiyle kavramı ilk kez ortaya koyan Tanzimat'ın babası, **Mustafa Reşit Paşa** olmuştur. Paris ve Londra'daki elçilikleri sırasında bu ülkeler politikalarının oluşumunda, Osmanlı yapısında bulunmayan bir öğenin varlığını farketmiş, bunda basın oynadığı rolü anlamış ve Osmanlı çıkarlarının savunulabilmesi için bu kamuoylarını etkileyecek önlemlerin alınması çarelerini ilk arayan olmuştur. Ancak bu çaba özellikle dışarı yönelik olmuştur. Tanzimatçılar, can, mal, ırz güvenliği ve hukuk üstünlüğü gibi ilkeleri topluma getirirlerken asla **Fransız Devrimi'nin** söz ve düşünce özgürlüğünü ülkeye getirmeyi düşünmemişlerdir. Yani "**Reaya'nın yönetime itaati, yönetimin ise adil olması gerektiği**" esasına dayalı geleneksel yapıdan vazgeçmemişlerdi. Nitekim Resmî Gazete **Takvim-i Vekayi** bu konuyu kesin çizgilerle belirtmiştir.

Babiâli'nin olası yan etkilerini akıl edemeden yayına soktuğu Resmî Gazete gerçekte kamuoyu oluşturmayı (yani değişik fikirleri yansıtan bir forum olmayı) değil, yönetimin görüşünü (yani tekciliği) pekiştirmeyi amaçlıyordu. Daha sonra, yüzyılın son çeyreğinde bütün illerde Türkçeyle birlikte yerel dilleri de kullanarak oluşturulan "Vilâyet Gazeteleri" ağı da yine, geleneksel yapının tekci niteliğini sürdürmenin araçları olarak düşünülmüşlerdi.

Tanzimat'ın toplumu gazete ile bilgi sahibi etmek yönündeki çok olumlu girişiminin çelişkisi, çözümüne ancak Osmanlı Devleti'nin ortadan kalkmasıyla ulaşılabilen bir yapısal sorundan kaynaklanıyordu. Türkçe yayınlarda çoğulcu olmak, isteklerin değişik gerekçelerle savunulması hakkı reddedilirken, diğer dillerde (Fransızca, Rumca, Ermenice vb...) buna izin veriliyordu. 1860'da yayınlandığında, ilk gerçek özel gazetemiz olan **Tercüman-ı Ahval**'in yazarlarının yakınması da bu konudadır : "**Herkes istediğini serbestçe söylüyor, sadece Türkler bundan yoksun**".

Osmanlı toplumundaki her cemaat çoğulcu yola girmişken Türk unsuruna bunun tanınmamasının gerekçesi şudur : **Türkler İmparatorluğun harcı yerine geçen unsuru aslisi'dir. (bazıları rabitai intizam = düzenin bağı deyimini de kullanır)**. Onlarda tek bir görüşün egemen olması gerekir. Devletin devamını sağlamak. Bunun dışına çıkan her yaklaşım - diğer azınlıkların yaptıkları gibi- çoğulculuğu ve batışı getirir. **Şinasi** ve **Agâh** Efendilere izin verilirken bu gerekçe özellikle dikkatte tutulmuştur. Mademki bendegândandırlar, demek ki devletin çizgisinden çıkmayacaklardır, o halde izin verilmesinde sakınca yoktur.

Ancak en kontrollü basının da yapısında çoğulcu kışkırtma niteliği vardır. En azından okuyanda, ileri sürülen tezin karşısını düşünme dürtüsünü yaratır. Ayrıca bu ilk bağımsız gazetecilere katılan, **Yeni Osmanlılar** adı altında toplanan Namık Kemal, Ali Suavi, Ziya Paşa gibi yazar ve düşünürler de, resmi teze uymaktan kaçınmamakla birlikte onun dışında gerçek anlamda kamuoyu yaratacak girişimlerden de geri kalmamışlardır. Böylece **Kapalı Toplum** ile **Tam Açık Toplum (liberal)** arasında bir geçiş yapısı oluşturmuş ve hiç kuşkusuz çoğulculuk hareketine ilk ivmeyi vermişlerdir. Bununla birlikte bu çoğulculuğun iki etki altında şekil aldığı unutulmamalıdır.

Bir yandan Batı ile temasta olan aydınlarımız 19. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'da var olan kamuoyu tanımlamasıyla bağımlıydılar. Önceki bölümde görüldüğü gibi o dönemde kütlede tek bir egemen kamuoyu bulunduğu fikri çok yaygındı. Hem de o dönem Avrupa basınının da (örneğin bizi çok etkileyen **III. Napolyon Fransa'sında** olduğu gibi) çok özgür olduğunu söylemek olanaksızdır. Sansürün egemen olduğu ülkeler sayısı, sansürsüzlerden daha fazlaydı.

Yeni Osmanlıların çoğulculuğunu sınırlayan ikinci etmen ise, Tanzimat'ın savunduğu tekci tezdirdir ki, Avrupayla da uyum gösteriyordu. Bu sebeptendir ki, Mustafa Reşit Paşa'nın "**Efkârı Âmme**" deyimini yerine Şinasi'nin getirdiği "**Efkârı Umumiye**" deyimini son derece tutunmuş ve yakın zamana kadar kullanılmıştır. "**Umumun, bütün halkın düşüncesi**" anlamını taşıyan deyim, doğal olarak tek bir düşüncenin egemenliğini belirliyordu.

Dağılma dönemi psikozuna kendilerini kaptırmış olan **Yeni Osmanlıların** içine düştükleri ikilemden kurtulmalarına fırsat vermeyen bu düşünüş tarzının en güzel örneklerinden birini, **Ahmet Mithat**'ın 1872'de çıkardığı **Devir** gazetesinde, Sadrazam **Mithat Paşaya** yazdığı açık mektupta görüyoruz. "**Bu mülk ve millet devletin değil mi?... Biz hükümeti seniyeyi baba gibi tanımak isteriz**" diyerek resmi tekci çizgiye uyduğunu belirten **Ahmet Mithat**, arzuladığı dinamik kamuoyunu da "**inkiyadı serbestane (=özgürce boyun eğme)**" diye tanımlar:

"**Padişahımız hattı hümayunlarla, fermanlarla bize hürriyet ve müsavat bahşediyor (...)** Biz de iktizayı tabiiyet maslahatına istinaden (uyrukluğ gereği olarak) serbest olalım, hür olalım, hükümetimizden korkacağımıza ona muhabbet edelim, sevelim, itaatımız inkiyadımız (boyun eğme) miskin olmasın serbestane olsun, bir miskin muti (itaat eden) azacak derman bulur ise her fenalığa mütecasir (cüret gösterme) olur fakat bir serbest ve hür münkad (boyu eğen) ne kadar kuvvet bulur ise bu kuvveti yine inkiyadı serbestanesini (özgürce boyun eğmesini) muhafaza yolunda sarf eder diyoruz..."

Özgürlüğün dinamizmini isteyen, fakat uyrukluğun gereğince boyun eğmeyi savunan **Ahmet Mithat** bu oluşumu **Efkârı Umumiye** diye tanımlamaktadır :

"... halbuki hükümet hiçbir nazar dikkat ve ehemmiyeti önüne almayup ve hattâ "**bizde efkârı umumiye yokdur**" deyu anceyb bir de hüküm verip keyfiyete atf nazar dikkat ve söylenen sözlere havalei sema itibar bile etmiyor (dinlemiyor bile). **Efkârı umumiyenin vücudunu teslime tenezül edecek olsa dahi bunlar serbest olur ise kalplerine sığmazlar hükümetten korkmalıdırlar heybeti hükümet yüreklerini oynatmalıdır fikrine zahip olarak yine bir netice görülmüyor. Biz maarif istiyoruz, adam olmak medeni olmak istiyoruz. Hükümet bunların maarif ile gözleri açılır ise zabt ve rabtları müşkil olur deyu bizden maarifi imsak (el çekme) ediyor (...)** hükümetin şimdiye kadar serkeşdin deyu ittihâm etmek (suçlamak) istediği matbuat bu gibi hitaplar ile hükümeti seniyeyi biraz da âtimizi (geleceğimizi) düşünmeğe davet ediyor. Çünkü efkârı umumiye bunu istiyor..."

Eğer bugünkü deyimlerle açıklamaya kalkarsak **Ahmet Mithat**'ın tekci ve inkiyad serbestane'li efkârı umumiyesinin karşılığı olarak **sağduyulu kamuoyu**" deyimini kullanabiliriz. Yazımızın başında belirttiğimiz gibi günümüzde bazı yazar ve düşünürlerin özlemine duydukları bu sağduyulu kamuoyu, 1870'li yıllarda **Babıâli** için çok aşırı bir adım farzedilmiş ve nüshaları toplatırıldığı gibi, gazete de süresiz kapatılmıştır.

Osmanlı toplumu içinde Türk kesimine tarihsel koşulların empoze ettiği bu "tekci sağduyulu" kamuoyu oluşumunun sakıncalı yanı eskinin **Kapalı Düzen**'ine kapıyı açık biramasıdır. Nitekim, **Abdülhamit** sansürcü kapalı rejimine gerekçeyi, özgürlük yanlısı **Yeni Osmanlılar**'ın savlarından çıkarmıştır. Ve yukarda yazısını okuduğumuz **Ahmet Mithat** bunun ideologu durumuna gelmiştir. Ama aynı görüşün **Jöntürklerin** ve **İttihat** ve **Terakki**'nin düşüncesinin temelinde de bulunduğu da bir gerçektir. Onlar da tekci ve sağduyulu bir kamuoyu gereğini vurgulamışlardır. Tanzimatçı, **Abdülhamitci**, **İttihatçı** yönetimlerin ilkelerde ayrılımlarına rağmen temelde birleştikleri nokta, yönetimde bulu-

nanın kendi haklılığının ve doğruluğunun kamuoyunu temsil ettiği tezini ileri sürmeleri olmuştur. Hatta daha ileri giderek, 1945'de çoğulcu demokrasi deneyimine girilinceye kadarki dönemde de aynı yolun izlendiğini söylemek yanlış olmaz. Tekcilik ve sağduyulu kamuoyu arayışı aynen devam etmiştir.

Böylesine köklü gelen bir alışkanlığın 1945'de birdenbire **çok partili sistemin** ilânıyla değişivermesi olası değildi. Nitekim o gündenberi geçen yaklaşık yarım yüzyıllık tarihimiz çoğulculuğun pek kolay hazmedilemediğini ve çoğulcu sistemin seçimiyle işbaşına gelenlerin bile aynı tekci ve sağduyulu kamuoyu arayışından kurtulamadıklarını göstermiştir. Nitekim partilerarası çekişmelerde aşırılıkların belirmesi ve karşıt görüşlerin en katı şekilde suçlanmasında bu eğilim başlıca rolü oynamıştır. Partilerin çatışmasından doğan bunalımlara çözüm getirmek ve her seferinde demokrasiyi kurtarmak amacıyla yapılan askeri müdahaleler de, yapıları/gereği bu tekci ve sağduyulu kamuoyu arayışını pekiştirmiştir.

GELECEKTE KAMUOYU

Burada yanıtlanması gereken iki soru belirmektedir :

1) Tanzimat'la başlayan akım çoğulculuğa doğru hiçbir değişiklik getirmemiş midir?

2) Kamuoyu kavramı dünyada zaman zaman tekci ya da çoğulcu olarak algılanmıştır. Yeni teknolojiler ve sosyal ekonomik yaşam yasaları 21. yüzyılda bunlardan hangisini ön plana çıkaracaktır?

Tanzimat'ın (ki biz bu deyim içinde, yalnız 1839 sonrası değil, 1826'da **Yeniçeriliğin kaldırılmasıyla** başlayan, 1838'de **serbest ticaret dönemine girişle** devam eden dönemi anlıyoruz) hem Osmanlı, hem de Türk toplumları için gerçek bir değişme sürecinin başlangıcı olduğu yadsınamaz. Getirdiği dinamikler, toplumun ani sarsıntılara girmemesi için konan sınırlayıcı kuralları sürekli zorlamış ve küçümsenemeyecek bir hızla yüzyıl içinde kamuoyu açısından çağdaşlaşma yolunu açmıştır. **Tanzimat'ın ilânından 37 yıl sonra (1876) bir parlamentoya, 69 yıl sonra (1908) çok partili yapıya, 84 yıl sonra (1923) egemenliği ulusa mal eden cumhuriyet rejimine ve 106 yıl sonra (1945) çoğulcu demokrasi uygulamasına ulaşılmıştır.**

Umut edilir ki, Tanzimat'ın 150. yılını kutladığımız bu günlerde de "**çoğulculuğa karşı hoşgörü**" noktasına varır, tekci ve sağduyulu kamuoyu anlayışından sıyrılırız.

İkinci soruya gelince. Yeni teknolojilerin ve sosyal-ekonomik yaşam koşullarının insanlıkta **standartlaşmayı, bir düzeliği pekiştirdiği** gözlemlenmektedir. Bunun 21.

yüzyıl insanını da **robotlaştıracığı** ve tekci görüşlerin egemen olmasına zemin hazırlayacağı kuşkuyla birçok düşünürce ileri sürülmektedir. Geleceğin değerlendirmesinde 15-20 yıldan ötesine uzanan tahminler, şu anda yarılan bilimsel düzeyde, fonzati sayılmaktan ileri gidememektedir. Dolayısıyla, şimdilik ancak 21. yüzyıla nasıl gireceğimiz konusundaki iddialar bir oranda bilimsel nitelik taşıyabilirler. Bu açıdan **tekciliğe doğru bir eğilim belirse de, çoğulculuğun insan yapısının temelini oluşturacağını savunmak hatalı olmaz.** Bunun en ilginç kanıtı, yetmiş yıldır en katı tekci düzeni sürdürmüş ve bunu yoğun propaganda ile kökleştirmeye çalışmış olan Sovyet Rusya'da görülmektedir. **Son Perestroyka-Glasnost uygulaması ile tek bir görüşün egemen olduğu sanılan Sovyetlerde çoğulculuk şaşılacak bir oranda patlamıştır.** Bu durumda, **geleceğin dünyada ve Türkiye'de alacağı şekli belirleyecek olan, grupların kütleleri yönlendirme tarzları olacaktır.** Çoğulculuğu siyasal alandan başka alanlara kaydırma yönünde grupların - hem demokrasilerde, hem de sosyalistler de -yoğun çabasının ne sonuç vereceğini ise ancak zaman gösterecektir. Bunun üzerinde en önemli etken ise kütlenin eğitim düzeyi olacaktır.